

Fercsák Balázs¹

Az algériai polgárháború vallási elemei

Az 1992-ben kezdődött algériai polgárháború a hidegháborút követő időszak egyik legbrutálisabb fegyveres konfliktusa volt. Az országban az eredetileg a változások részeként elindult demokratikus folyamatok erőszakos cselekményekbe fordultak, amint napirendre került egy konzervatív-vallási programmal rendelkező, a hatalmi elit pozícióit veszélyeztető párt választásokon történő (esetleges) győzelme. Jelen tanulmány a fegyveres erőszakhoz vezető folyamatokat, a radikális szervezetek és a szélsőséges fegyveres csoportok célkitűzéseit és tevékenységét, valamint a megbékélési folyamatot igyekszik bemutatni a polgárháború vallási hátterére koncentrálván.

Kulcsszavak: Algéria, vallás, polgárháború, fegyveres erőszak, vallási szélsőségek

Religious Elements of the Algerian Civil War

The Algerian Civil War, which began in 1992 is considered to be one of the most brutal armed conflicts of the post-Cold War era. The democratic processes, which originally began as part of the overall changes in the country, turned into violent acts as soon as the possibility arose, that a party with an agenda considered conservative and religious, that would threaten the position of the ruling elite, may be elected. This article seeks to demonstrate the processes leading to armed violence, the goals and activities of radical organisations and extremist armed groups as well as the reconciliation process focusing on the religious backgrounds of the civil war.

Keywords: Algeria, religion, civil war, armed violence, religious extremism

Bevezetés

Az egyre rosszabb gazdasági helyzet következtében kialakult sorozatos tüntetések és zavargások után 1989-re véget ért az egypártrendszer Algériában, s 1990 júniusában helyhatósági, majd 1991 decemberében az első szabad parlamenti választások (első fordulójának) megtartására is sor került az országban. Ez utóbbi esetében a szavazatok többségét az Üdvösség Iszlám Frontja (FIS) kapta, a 232-ből 188 helyet megszerezve a parlamentben.² A választások második fordulójának megtartása helyett azonban 1992. január 11-én a többnyire a kormányon lévő Nemzeti Felszabadítási Front (FLN) tagjaiból álló algériai hadsereg katonai puccsot hajtott végre. Sadli Bendzedid elnököt eltávolították a hatalomból, s a parlamenti funkciókat egy öttagú államtanács vette át,

¹ Fercsák Balázs a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolájának doktori hallgatója. E-mail: fercsak.b@gmail.com

² DeRouen Jr., Karl – Heo, Uk szerk. (2007): *Civil Wars of The World. Major Conflicts since World War II*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, 119.

a választások eredményeit törölték, a FIS vezetőit letartóztatták. A hadsereg – a hatalom megszilárdítása után – kihirdette a rendkívüli állapotot, majd 1992. március 4-én betiltották a FIS-t, aminek következtében fegyveres iszlamista³ csoportok támadásokat indítottak a kormányzati és a biztonsági erők ellen.⁴ A FIS korábban letartóztatott vezetőit, Abbasszi Madanit és Ali Belhadzsot 1992 júliusában 12 év szabadságvesztésre ítélték.⁵ Ugyanezen év októberében a terroristaellenes törvények kiterjesztették a rendőrség hatáskörét, majd törvényen kívül helyezték a szakszervezeteket, a kulturális egyesületeket, valamint a FIS-szel kapcsolatban álló körzeti parlamenteket is.

A függetlenségtől a polgárháborúig vezető út

Az algériai függetlenségi háború 1954-től 1962-ig tartott, ezalatt komoly fegyveres harcokra került sor az országban (a háború – francia becslés szerint – legalább 350 ezer ember életét követelte⁶). Az 1962-ben kivívott függetlenségtől kezdődően Algériát az a világi beállítottságú (és katonai) FLN kormányozta, amely az 1950-es években az antikolonialista háborúkban is harcolt a gyarmattartó Franciaország ellen.⁷ Az ország első elnökének 1963-ban Ahmed Ben Bellát választották, aki a függetlenséget követő években megszilárdította hatalmát, megtartotta magának a miniszterelnöki pozíciót, és ő volt a fegyveres erők főparancsnoka is. 1965-ben azonban az FLN katonai szervezetének (ALN) korábbi vezetője, egyben Ben Bella hadügyminisztere, Houari Boumédiène katonai puccsal eltávolította az elnököt a hatalomból, majd 13 éven keresztül, 1978-ban bekövetkezett haláláig vezette az országot. Boumédiène-t Sadli Bendzsedid ezredes követte, aki 1992-ig, egészen a polgárháború kezdetéig hivatalában maradt. Noha az országban több esetben is gazdasági, illetve politikai liberalizációra került sor, a függetlenség kivívása után Algéria gyakorlatilag mindvégig egypárti diktatúra volt.⁸

Az afrikai országok függetlenné válásától várt eufória Algéria esetében is elmaradt, és az országban a gazdasági, illetve a társadalmi problémák – annak ellenére, hogy Algéria jelentős ásványkincsekkel (vasérc, kőolaj, szén, földgáz) rendelkezett – idővel egyre súlyosabbá váltak. Az évek során felhalmozódott belső feszültségeken a rendszert kísérő korrupció csak tovább rontott. Az országban az 1962-es függetlenné válást követően a vezetői réteg hosszú időn keresztül változatlan maradt (a hadsereg a függetlenségi háborúban politikai befolyást szerzett), s ez a réteg a történelmi és forradalmi legitimációra hivatkozva monopolizálta a hatalmat.⁹ A függetlenség kivívásakor az algériai gazdaság

³ Az iszlamizmus az iszlám vallást céljai megvalósítása érdekében felhasználó s annak megfelelően értelmező politikai ideológia, illetve az erre épülő aktivista mozgalom. Az iszlám klasszikus forrásaira hivatkozó, de modern értelmezése, amely saját politikai, ideológiai iszlám értelmezését az egész társadalomban érvényesíteni kívánja (az iszlamizmus radikális, militáns változata a dzsihádzizmus). Rostoványi Zsolt (2020): *Az iszlám és a 21. század*. Budapest: L'Harmattan, 37–38; 53.

⁴ DeRouen–Heo 2007: 107.

⁵ DeRouen–Heo 2007: 119.

⁶ Stapleton, Timothy (2018): *Africa: War and Conflict in the Twentieth Century*. London – New York: Routledge Taylor & Francis Group, 74.

⁷ Stapleton 2018: 110.

⁸ DeRouen–Heo 2007: 103–104.

⁹ Kiss-Gálfalvi Tamás (2015): Algéria 2011 után. Lehetőségek és ígérek között. *Külföldi Szemle*, 14(2), 65.

súlyos problémákkal szemesült: a francia származású algériaiak távozása képzett tisztviselők és szakemberek nélkül hagyta az országot, a munkanélküliség pedig közel 45%-os volt. A kitelepülő európaiak a tőkésüket kivonták Algériából, aminek következtében az országban jelentős tőkehiány is fellépett. Ben Bella az államosítást idéző folyamatokat indította be a gazdaságban, a mezőgazdasági szektor modernizálására azonban nem került sor. Boumédiène alatt pedig az ország iparosítása vált kulcsfontosságúvá, s az államilag irányított fejlesztési terveket az 1973-as olajárrobbanás is elősegítette.¹⁰

Az 1980-as években, habár a nyitás a piacgazdaság irányába megkezdődött, Algéria továbbra is gazdasági problémákkal küzdött. A csökkenő olaj- és gázárbevételek mellett a növekvő mértékű munkanélküliség még inkább hozzájárult a lakosság anyagi nehézségeinek, a társadalomban felgyülemlett feszültségeknek a további fokozódásához. Ráadásul a munkanélküliség – a népesség lélekszámának gyors növekedése következtében is – főleg a fiatalabb korosztályt érintette, kilátástalanná téve ezáltal jövőbeni megélhetésüket, s nem utolsósorban mozgósítási lehetőséget biztosítva a szélsőséges szervezetek számára. Algériában a szocialista világi rendszer a konszenzusos integráció jegyében bizonyos vallási erők számára kiváltságokat adott, míg másokat kizárt¹¹ ebből a kapcsolatból.¹² A belső problémákat az algériai kormányzat nem kezelte megfelelően, ami egyenes utat jelentett az erőszakos megmozdulások irányába. Az algériaiak körében népszerű értelmezés szerint a politikai pluralizmus folyamata, amelyet az emberek az 1980-as évek végén (többek között) azért támogattak, hogy javítsanak saját gazdasági és társadalmi helyzetükön, az elvtelen közszereplők¹³ miatt polgárháborúhoz vezetett. Az algériai állampolgárok szemében a polgárháború egy elhibázott politikai nyitás következménye volt.¹⁴ Az 1980-as években az igazságtalanság, a mellőzöttség, a kizárás és a diszkrimináció politikája egy olyan törekény generációt hozott létre, amely ugyan szeretett volna változást elérni, de vajmi keveset tudott a haladást szolgáló, építő jellegű változásokról, és az eredmény (a polgárháború révén) a társadalom teljes romba döntése lett.¹⁵ 1990 júniusában Algéria szegényeinek 50%-a munkanélküli volt, 1991 elején pedig a munkanélküliségi ráta rekordértéken, a teljes népesség körében mintegy 25%-on állt

¹⁰ DeRouen–Heo 2007: 104.

¹¹ A posztkoloniális Algériában az FLN a reformista szárnyal történő szövetség által, azt támogatva és (tevékenységét) szabályozva az iszlám ellenőrzésére, illetve irányítására törekedett, míg a konzervatívabb (vallási) erőket igyekezett kiközösíteni. Erre, valamint a gyenge gazdasági teljesítményre és a politikai korrupcióra reagálva az iszlamista mozgalmak az 1970-es és 1980-as években megerősödtek. Philpott, Daniel (2007): [Explaining the Political Ambivalence of Religion](#). [online], *American Political Science Review*, 101(3), 519.

¹² Toft, Monica Duffy – Philpott, Daniel – Shah, Samuel (2011): *God's Century*. New York – London: W.W. Norton & Company, 168.

¹³ Az algériai társadalmat érintően készült beszámolók alapján az interjúalanyok nyitottak voltak a polgárháborúval kapcsolatos kérdéseket illetően. Azonban amikor nyíltan megvitatásra került az ellenzéki erők szerepe és a polgárháborúhoz való kapcsolatuk, az algériai emberek többsége úgy nyilatkozott, hogy tanultak a múltjukból, és (már) senki nem hisz az ellenzéki politikusoknak (akik elvtelen közszereplőként eljátszották az algériaiak bizalmát). Zeraoulia, Faouzia (2020): *The Memory of the Civil War in Algeria: Lessons from the Past with Reference to the Algerian Hirk*. *Contemporary Review of the Middle East*, 7(1), 30.

¹⁴ Zeraoulia 2020: 30.

¹⁵ Zeraoulia 2020: 40–41.

(1991 kezdetén az algériai populáció 57%-a 25 év alatti volt).¹⁶ Az algériai politikai elit a következmények figyelembevétele nélkül, rosszul kezelte a belső viszályokat, s az ország ingatag helyzete nagymértékben annak volt betudható, *ahogyan (amely módon)* a kormányzat az iszlamista ellenzéki erőkkel szemben az 1990-es évek elején föllépett.¹⁷

Ezek a körülmények vezettek el az országban a demokratikus folyamatok elindulásához és végső soron a polgárháborúhoz, amelynek kirobbanásában több tényező is szerepet játszott: a jelzett gazdasági és társadalmi problémákon, az algériai kormányzat tehetlenségén, a katonai puccson, valamint a változó (hidegháborús) nemzetközi környezeten kívül az anyagi haszonszerzés lehetősége is. Mind a kormányzat, mind a felkelők vonatkozásában felmerült annak a lehetősége, hogy profitáljanak a konfliktusból és újraországk az országban meglévő gazdasági javakat.¹⁸ A függetlenség elnyerésétől fogva Algériát gyakorlatilag folyamatosan az az FLN kormányozta, amely a dekolonizációs folyamatok során elért eredményekre is hivatkozva egy szűk réteg kezében összpontosította a hatalmat. Az évtizedek során felhalmozódott belső feszültségek, az egyre gyakoribbá váló zavargások következtében 1989-re megvalósult az országban a többpártrendszer, amely – amint arról már fentebb szó volt – a FIS győzelmét eredményezte az 1991 decemberében megtartott parlamenti választáson. A hadsereg azonban – a demokratikus folyamatokat megakasztva – közbelépett, és az iszlamista erők felemelkedésétől tartva katonai puccsot hajtott végre.

Vallási háttér

1962 és 1990 között Algéria hivatalos államvallása – valamennyi ebben az időszakban elfogadott alkotmánya szerint – az iszlám volt. Az FLN azonban mindvégig világi államként kormányozta Algériát, az iszlámra kizárólag a rendszer alkotóelemeként, nem pedig a gyakorlati élet részeként tekintve. Az 1980-as évek elejére az iszlamisták egyre aktívabbá váltak, s a zavargásokra az algériai kormány letartóztatásokkal válaszolt. Ennek ellenére 1984-ben elfogadtak egy jogszabályt, amelyre széles körben úgy tekintettek, mint egyfajta engedményre az iszlamistáknak, hiszen jelentősen korlátozta a nők jogait, beleértve a házasságon belüli jogait, illetve a férfi felügyelete nélküli (egyedül történő) utazásukat is.¹⁹ Az 1980-as évek végén Algériában több (békés) iszlamista tüntetésre is sor került, amelyekre a hadsereg szintén erőszakkal válaszolt. A tüntetések hatására végül 1989-ben elfogadták az ország új alkotmányát, amely engedélyezte a többpártrendszer bevezetését. Az 1990-es évek elején Algéria a vallási összetételét tekintve 99%-ban szunnita muszlim ország volt, kis létszámú keresztény közösséggel (zsidó populáció nélkül).²⁰ Az algériai társadalom azonban sokféleképpen értelmezte az iszlámot, így az országban továbbra is a vallási sokszínűség volt a jellemző. Az iszlám szerves részét képezte az algériai

¹⁶ Bonner, Bissie K. (2010): „*One and Done*” or „*Long Run*” Democracy? *The Rhetoric and Behavior of Algeria's Front Islamique du Salut, 1989–1992*. [online], History Senior Honors Seminar, Georgetown University, 10–11.

¹⁷ Toft et al. 2011: 168.

¹⁸ DeRouen–Heo 2007: 111–112.

¹⁹ Bonner 2010: 8–9.

²⁰ Bonner 2010: 10–11.

identitásnak, de inkább érzelmi szinten, nem pedig a kifejezések, illetőleg a megnyilvánulások (vallásgyakorlás) tekintetében (a mecsetek látogatottsága Algériában a muszlim világon belül az egyik legalacsonyabb volt).²¹ 1989 és 1992 között az országban számos olyan iszlamista csoport létezett, amely az iszlám és a saria – politikát, gazdaságot, társadalmat és erkölcsöt érintő – alapelveihez történő visszatéréssel érvelt. Ezen mozgalmak közül azonban kétségtelenül a FIS töltött be vezető szerepet mint az egyetlen olyan párt, amely az iszlám nevében képes volt jelentős mértékben mozgósítani az algériaiakat.²²

Az Üdvösség Iszlám Frontjának törvényes bejegyzésére 1989-ben került sor Algériában. A párt már az 1980-as években széles körű támogatást élvezett a lakosság körében, s 1990-ben a helyhatósági választásokat is megnyerte az országban. Röviddel az 1991. decemberi parlamenti szavazást követően a FIS közzétette tervét (követeléseit): kiterjeszteni a saria törvénykezést a köz- és a magánéleti szféra valamennyi területére, különös tekintettel a nők öltözködésére és munkavégzésére vonatkozóan. A párt közölte, hogy a kormányzat minden szintjére kiterjedő reformokat tervez, s *célja Algériát egy iszlám ortodox állammá változtatni*.²³ Az ország közvetlenül a puccsot megelőzően – a FIS növekvő befolyása révén – gyors ütemben haladt a fundamentalista²⁴ változások irányába.²⁵ Az algériai iszlamistákat más iszlamista mozgalmakhoz hasonlóan gyakran vádolták azzal, hogy demokratikus választásokon törnek hatalomra, majd azt követően a demokratikus folyamatokat megakasztva a saria törvénykezésen alapuló egypárti iszlamista állam megalakítását kényszerítik ki (az elemzők szerint ez valószínűleg a radikalitását hangsúlyozó FIS esetében is így történt volna).²⁶ Programja ellenére kezdetben (1992-ig) a FIS kevésbé volt szélsőséges, hajlandóságot mutatott politikai kompromisszumra, más radikális csoportokkal ellentétben, ebben az időszakban kifejezetten a forradalmi erőszak ellen foglalt állást. Az algériai kormányzat azonban ahelyett, hogy a megoldásra törekedett volna, csak rontott a helyzeten azzal, ahogyan az iszlamista ellenzéki erőket kezelte 1992 elején, illegálisba kényszerítve a FIS vezetőit és aktivistáit.²⁷ 1992-ben már egyre kevésbé látszott a megegyezés lehetősége a kormányzat és az ellenzéki erők között, s a FIS betiltásával annak tagjai más szélsőséges csoportokkal együtt a fegyveres erőszakhoz folyamodtak.

Az algériai polgárháborúban több fegyveres csoport is részt vett és harcolt a kormányzattal szemben (illetve később egymás ellen is) különböző politikai célkitűzésekkel. Megerősödésükben a kormányzati elnyomás és a biztonsági szervek erőszakos fellépése is szerepet játszott. Egyes csoportok kifejezetten arra törekedtek, hogy visszaállítsák

²¹ Bonner 2010: 11.

²² Bonner 2010: 3.

²³ Toft et al. 2011: 168.

²⁴ A fundamentalista emberi magatartás lényege, hogy az álláspont képviselője „mindent az általa elfogadott, megkérdőjelezhetetlennek tekintett alapkijelentések szigorú értelmezése alá akar vetni – legyen szó tudományos elméletekről, társadalmi viszonyokról, esztétikáról vagy éppenséggel életvezetéséről.” A fundamentalista szemlélet a vallással való kapcsolatban is megnyilvánul oly módon, hogy „a saját vallásos meggyőződés minden másnál felsőbbrendű, egyedül, kizárólagosan és minden elemében igaz.” Petruska Ferenc – Ujházi Lóránd szerk. (2021): *Vallás és biztonság kapcsolatainak egyes kérdéseiről*. Budapest: Ludovika, 15–17.

²⁵ DeRouen–Heo 2007: 107.

²⁶ Bonner 2010: 3–4.

²⁷ Toft et al. 2011: 168–169.

a katonai puccs előtti politikai erőviszonyokat, amelyben a FIS megnyerte a választások első fordulóját, ilyen volt például a Fegyveres Iszlám Mozgalom (MIA), majd később az Üdvösség Iszlám Hadserege (AIS).²⁸ A helyi szerveződési csoportok alapvető érdeke volt hasznot húzni a polgárháború teremtette gazdasági lehetőségekből, míg a radikális (forradalmi) szervezetek a szent háborút, a „dzsihádot” hangsúlyozták az államhatalom megdöntése mellett, mint például az Iszlám Államért Mozgalom (MEI), illetve az összes közül talán a legszélsőségesebb, az Iszlám Fegyveres Csoport(ok)²⁹ (GIA).³⁰ Ez utóbbi két szervezet kétségbe vonta a mérsékeltebb csoportok elképzeléseit, miszerint vissza kell térni a korábbi politikai folyamatokhoz, s a kormányzattal szembeni ellenállásra kell összpontosítani. A MEI azt remélte, hogy megnyeri magának az algériai népet, megfosztva ezzel minden támogatástól a kormányt, s ennek érdekében bárkit elfogadott, aki hajlandó volt harcolni. Hasonló álláspontot követett a GIA, amely az Iszlám ellenségeire és a „dzsihádot” támogatóira osztotta fel a civileket, az előbbieket egyben célpontnak is tekintve. Míg a mérsékeltebb MIA és AIS a támadásaikat szinte kizárólag a biztonsági erők és a kormányzati tisztviselők ellen koncentrálták, a MEI és a GIA a totális háborút idéző radikális nézőpontjuk következtében a civileket helyezték a konfliktus középpontjába, választási kényszer elé állítva őket.³¹ Az elsősorban a városi területeken tevékenykedő, tagjait a jövőjüket kilátástalannak látó fiatal férfiakból toborzó GIA nemcsak a hatalommal együttműködőkkel szemben hirdetett szent háborút, de halállal fenyegette meg azokat is, akik a Korán általuk értelmezett tanításaitól eltértek.³²

A fegyveres csoportok, különösen a GIA felfogása alapján a takfir (az algériaiak többsége szerint egy más társadalmaktól importált) ideológia volt a legjobb módja a tökéletes társadalmi modell és a tisztaság (erkölcsösség) elérésének (a takfir³³ a vallásból történő kiközösítést jelenti, azt, hogy valakiről, aki egyébként muszlimnak vallja magát, kijelentik, hogy hitetlen). A radikálisok értelmezésében az algériai polgárháború során mindenkinek, akit hitetlennek neveztek, meg kellett halnia. „Az emberek még mindig emlékeznek a felkelők által használt koncepcióra, hogy mindazokat, akik elutasították követésüket, hitetlenként írták le”.³⁴ A GIA a takfir ideológiára hivatkozva a társadalom romlott elemektől való „megtisztítását” hirdette. A szélsőségesek stratégiáját képezték továbbá olyan, a vallási szokásokhoz, gyakorlatokhoz kapcsolódó „ölési technikák, taktikák”, mint például a levágás (áldozat bemutatása Istennek), illetve egy bárány leölése ima után vagy a hajnali ima (fadzsr) alatt ramadánkor, amit a takfir ideológia vallásos szimbólumaiként tüntettek fel.³⁵ A polgárháború korai fázisaiban az ellenfelek állami tisztviselők, újságírók, politikai aktivisták, mérsékelt iszlamisták voltak, míg 1994 után a takfir ideológia globális

²⁸ DeRouen–Heo 2007: 107–108.

²⁹ A GIA több kisebb fegyveres csoportból álló szervezet volt. Az írásban következetesen az egyes számú megnevezést használom.

³⁰ DeRouen–Heo 2007: 107–108.

³¹ DeRouen–Heo 2007: 107–108.

³² Tálás Péter (1995): *Algéria: a „titkos háború”*. [online], *Beszélő*, 7(13). Forrás: Beszélő Online [2024. 04. 24.].

³³ A takfir az egyik legsúlyosabb megbélyegzés, „egyike a legsúlyosabb vádaknak, hiszen olyanokkal szemben alkalmazták, akik muszlimok” (vagy annak tartják magukat). Következmenye a hívők közösségéből történő kizárás, a törvényen kívül helyezés. Rostoványi 2020: 48–49.

³⁴ Zeraoulia 2020: 39–40.

³⁵ Zeraoulia 2020: 40.

értelmezésében az ellenség már magában foglalta a társadalom valamennyi szegmensét (tanárokat, nőket, falusiakat, kereskedőket, földműveseket egyaránt).³⁶ Az algériai polgárháború egyes szakaszaiban különös kegyetlenség és brutalitás volt jellemző, amelynek során a legszélsőségesebb fegyveres csoportok a civil lakosságot is célzó „mészárlásokat”, illetve lefejezéseket hajtottak végre. Az 1995-ös választást követően – amikor is Liamine Zéroual tábornok több iszlamista jelöltet is legyőzve az országban ismét megszerezte a hatalmat – a GIA egész falvak lakosságának gyilkolásába kezdett, és kiterjesztette harcát az AIS ellen is. A vérontások gyakran egy-egy éjszakai rajtaütés során történtek, nemegyszer egész közösségeket érintve. Annak ellenére, hogy Zéroual kormánya már az 1994-es első elnökké választásakor a harcok befejezésére törekedett, különös kegyetlenség volt jellemző a polgárháború 1993 és 1995 közötti éveire, illetve 1997–98-ban. A szélsőséges szervezetek tagjai között megtalálhatók voltak az Afganisztánt is megjárt, a Szovjetunió elleni háborúban harcolt (mudzsáhid) veteránok, akiknek a jelenléte még inkább hozzájárult az iszlám radikalizmushoz.³⁷

Az algériai Jijel Egyetem Politikatudományi tanszékének kutatója, Faouzia Zeraoulia több mint hetven interjút készített az országban a polgárháború egykori érintettjeivel, illetve áldozataival. Az interjúalanyok elbeszélése szerint minden tiltott volt ebben az időszakban, beleértve a zenét, a televíziót, a nők oktatását, az idegen nyelveket, de még a véleménynyilvánítást is. A GIA az algériai társadalom globális megtisztulásáról kezdett el beszélni, és megsemmisítő startégiát követett a civilekkel szemben is, amelynek során mindenki ellenségnek számított, aki elutasította a szervezet elképzeléseit.³⁸ A szélsőséges fegyveres csoportok, élükön a GIA-val, a nyugati életformát és annak átvételét is elutasították, s az algériai társadalmat érintően ebben látták az egyik legfőbb problémát. A civil lakossággal szembeni kegyetlenkedései és erőszakos cselekményei miatt a radikális csoport támogatását az 1990-es évek közepére az al-Káida terrorszervezet is megszüntette.

Az erőszak drasztikus méreteket öltött a polgárháború során mind a radikális csoportok, mind a kormányzat biztonsági erői részéről, amelyek több ezer FIS-szimpatizánst letartóztattak és internálótáborokba küldtek. A kegyetlenkedések a szélsőséges iszlamisták esetében gyakran a vallás nevében, a vallási hitelvekre hivatkozva nyilvánultak meg. Egy vallási célokért folyó (polgár)háborúban jelentős politikai, pénzügyi vagy akár fegyveres támogatás is szereshető nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. Algéria vonatkozásában a FIS-hez közel álló iszlamista szervezetek a szakértők szerint Szaúd-Arábiától, Irántól és Szudántól is kaptak külföldi támogatásokat (1993 tavaszán az algériai kormányzat ez utóbbi kettővel a diplomáciai kapcsolatokat is megszakította). Szaúd-Arábia esetében pedig hivatalosan is elismerték, hogy a FIS 1991 előtt támogatásban részesült.³⁹ Az iráni támogatás az állam politikájának részeként volt értelmezhető, amely szerint exportálni kívánják az iszlám forradalmat a muszlim világban mindenütt. Ezenkívül Irán feltehetően érintett volt az 1992-es algéri repülőtéri robbantásban is, az algériai sajtó szerint pedig

³⁶ Zeraoulia 2020: 39–40.

³⁷ Stapleton 2018: 110–111.

³⁸ Zeraoulia 2020: 40.

³⁹ DeRouen–Heo 2007: 116.

a felkelők egy részét a libanoni Hezbollah táborában is képezték.⁴⁰ Habár a szudáni kapcsolat nem volt egyértelmű, az algériai kormányzat rendre a régió iszlamista mozgalmainak általános támogatásával vádolta az afrikai országot (a kormány részére elsősorban Franciaország biztosított pénzügyi támogatást).

Összességében a polgárháborúban a vallási elemek a kormányzattal szemben álló iszlamista szervezetek célkitűzései tekintetében jelentkeztek, ami kezdetben a FIS programjában és követeléseiben, később az egyre radikálisabb fegyveres csoportok (élükön a GIA-val) szemléletében, illetve erőszakos cselekményeiben nyilvánultak meg. A parlamenti választást követően a FIS világossá tette, hogy a saria törvénykezés bevezetésével a célja egy iszlám ortodox állam megteremtése Algériában a köz- és magánéleti szféra valamennyi területére kiterjedően. Betiltását követően a radikális szervezetek – többek között – a vallási célkitűzéseik elérése érdekében (is) fegyveres harcokba kezdtek, amelyek során erőszakos cselekményeik vonatkozásában az iszlám ellenségei mellett gyakran hivatkoztak a takfir ideológiára is. A vallási radikalizmushoz az afganisztáni veteránok, illetve a külső (szaúdi, feltételezett iráni és szudáni) támogatások egyaránt hozzájárultak.

A polgárháború befejezése

Az 1990-es évek végére a békéltető politikák, valamint a tervezett amnesztiaprogramok következtében a fegyveres harcok mérséklődtek. 1997 szeptemberében az AIS tüzszünetet hirdetett, és a tagjait érintően (amnesztia) tárgyalásokba kezdett az algériai kormánnyal, majd 1999-ben – Zeroual hirtelen halálát követően – az FLN veterán Abdelaziz Bouteflika lett az ország elnöke. Bouteflika az algériai társadalomban széles körű támogatást élvezett, és közkegyelmet ígért azoknak a felkelőknek, akik nem vettek részt a tömegmészárlásokban, illetve a bombatámadásokban. Az erőszak azonban nem szűnt meg, az iszlamista támadások folytatódtak, immáron az 1998-ban a GIA-tól elszakadt Ima és Harc Szalafista Csoportja (GSPC) részéről is.⁴¹ A GSPC egyébként kerülte a civilek támadását és elutasította a GIA polgári lakossággal szembeni kegyetlenkedéseit. 2000. január 13-án az AIS egykori tagjai teljes közkegyelemben részesültek, a GIA és a GSPC viszont nem fogadta el az amnesztiát és tovább folytatta tevékenységét (a GIA főleg nyugaton és az Algirtól délre eső területeken, a GSPC a keleti országrész és Kabyla egyes területein volt aktív).⁴² 2002-re a GIA – amely a polgárháború során mintegy 2-3 ezer fős felkelői bázissal rendelkezett – gyakorlatilag megsemmisült a belső konfliktusok és a sikeres katonai műveletek eredményeképpen, amihez az Amerikai Egyesült Államok 2001. szeptember 11-ei terrortámadást követő katonai támogatása is hozzájárult.⁴³ A FIS korábban letartóztatott és tizenkét évre elítélt két vezetőjét Abbasid Madanit és Ali Belhadjit 2003-ban kiengedték a börtönből, a megbékélesi folyamat tovább folytatódott (a legtöbb kutató a polgárháború végét egyébként 2002-re teszi). 2004-ben Bouteflikát újraválasztották, a választás tisztaságát nemzetközi megfigyelők is elismerték. Az elnök amnesztiát hirdető programjai

⁴⁰ DeRouen–Heo 2007: 116.

⁴¹ Stapleton 2018: 110–111.

⁴² DeRouen–Heo 2007: 112–114.

⁴³ Stapleton 2018: 110–111.

nagymértékben elősegítették a múltbeli események feledtetését, s a múlt helyett inkább Algéria jövőjét hangsúlyozták, a megbékélést felajánlva a felek számára (Bouteflikára úgy tekintettek, mint aki képes lehet áthidalni a köztük lévő szakadékot).⁴⁴ A GSPC közben bejelentette Oszama Bin Laden, valamint az Afganisztánban és Csecsenföldön harcoló muszlimok támogatását. Később a szervezetben belharcolok törtek ki, majd 2004-ben a fegyveres csoport vezetőjét is megölték.

Az algériai kormányzat 2005-re jelentős területek felett szerezte vissza az ellenőrzést az országban. Ugyanazon év szeptember 29-én népszavazást tartottak, amelyen a szavazók több mint 97%-a jóváhagyta a Béke és a Nemzeti Megbékélés Kartáját (a részvétel majdnem 80%-os volt).⁴⁵ A karta felmentette a kormányzati erőket az erőszakban betöltött szerepük alól, egyben amnesztiát adott azoknak az iszlamista harcosoknak, akik nem vettek részt a mészárlásokban, nemi erőszaktevételekben és a bombatámadásokban; kárpótlást kínált továbbá az áldozatok családtagjainak, beleértve a polgárháború során eltűnt személyeket is.⁴⁶ A karta jelentős előrelépésnek számított a megbékélési folyamat során, ennek ellenére az algériai kormányzat hatalmának megszilárdítása érdekében röviddel a polgárháborút követően – annak brutalitása miatt is – egyre inkább korlátozta az állampolgári jogokat. Az állami kontroll erősítésére különösen a vallás területén került sor, aminek keretében 2005-ben a kormányzat kibővítette az iszlám oktatás szabályozását, és létrehozott egy kormányzati szervet, amelynek feladata a hitoktatók alkalmazásának, valamint a Korán oktatásának irányítása és felügyelete lett.⁴⁷ A korlátozások nem csak a többségi vallási közösségekre vonatkoztak, azokat kiterjesztették a nem muszlim vallási csoportokra is. Egy 2006-os rendelet alapján például korlátozták a nem muszlimok nyilvános vallásgyakorlását, szigorították a más hitelvek muszlimok számára történő terjesztésének büntetését, és korlátozták a keresztény vallási tárgyak importját is.⁴⁸ A GSPC időközben délre, főleg Mali, Niger és Csád felé húzódott vissza, 2007-ben pedig az al-Káidához csatlakozva felvette az al-Káida az Iszlám Maghrebben (AQIM) elnevezést. A szervezet azóta is több támadást hajtott végre az algériai biztonsági erők, illetve létesítmények, majd később nyugati célpontok ellen is a kormány megdöntése és az iszlám kalifátus létrehozása érdekében.

Összegzés

Az egy évtizedig tartó algériai polgárháború közel 200 ezer halálos áldozatot követelt az országban. A harcok során a háború egyes szakaszaiban az iszlamista fegyveres csoportok, de gyakran a kormányzati erők részéről is különös kegyetlenkedés és brutalitás volt tapasztalható. Az okok összetettek, a polgárháború kirobbanásában több tényező is szerepet játszott. A függetlenség kivívása óta fennálló egypártrendszer, a hatalom szűk

⁴⁴ Toft et al. 2011: 169.

⁴⁵ DeRouen–Heo 2007: 114.

⁴⁶ DeRouen–Heo 2007: 114.

⁴⁷ Henne, Peter S. – Klocek, Jason (2019): Taming the Gods: How Religious Conflict Shapes State Repression. *Journal of Conflict Resolution*, 63(1), 112–113.

⁴⁸ Henne–Klocek 2019: 112–113.

kör által történő kisajátítása, a társadalomban felgyülemlett feszültségek, a korrupció, az egyre súlyosabbá vált gazdasági helyzet, az 1980-as évek zavargásai mind olyan körülmények, amelyek hozzájárultak a politikai változások elindulásához. A katonai puccsnak, az eszközöknek, amelyekkel az algériai kormányzat kezelte az ország belső problémáit, majd később az (iszlamista) ellenzéki erőket, illetve az egyes fegyveres csoportok egyéni érdekeinek is fontos szerepe volt a polgárháború kitörésében. Az algériai társadalom változást akart, amit az 1990. évi helyhatósági és az 1991. évi parlamenti választásokon egyértelművé tett, amikor is a szavazatok többségét az iszlamista FIS kapta. Ez utóbbi „szerencsétlenül elsült” választás lett az eredménye a katonai háttérű szocialista rezsimmel szembeni elégedetlenségnek, amely nem szükségképpen az iszlamisták támogatásaként, inkább a hivatalban lévő kormányzati korrupció elleni tiltakozó szavazásként volt értelmezhető. A vallási párt egy hihető alternatíva volt.⁴⁹ A FIS az iszlám alapelveihez történő visszatérés hangsúlyozása mellett felismerte a társadalomban jelentkező problémákat, aminek következtében sikeresen mozgósított, hitelesen képviselve, hogy az országban lévő válságra a megoldás az iszlám. A szervezet a vallási és erkölcsi retorikát használva valamennyi hátrányos helyzetű társadalmi réteget megnyert, főleg a városokban. A FIS-nek sikerült kihasználnia két fontos szociológiai tényezőt, amely az algériai társadalmat az 1980-as években jellemezte: a politikai változások iránti kollektív vágyat és az oligarchia rendszerrel szembeni kollektív elégedetlenséget.⁵⁰ Terveiben és programjaiban egyértelművé tette, hogy célja egy, az iszlámon alapuló vallási állam létrehozása Algériában, ahol a belpolitika és a jogrendszer fő forrása a Korán. Tevékenységét és stratégiáját ennek mentén alakította, a mozgósítás során politikai célokra használva az algériai mecseteket is.⁵¹ A párt betiltását követően a radikális csoportok (egyebek mellett) a vallás nevében, vallási céljaik elérése érdekében a fegyveres erőszakhoz folyamodtak, s a „szent háború” során, élükön a GIA-val, nem kíméltek senkit, akit az iszlám ellenségének nyilvánítottak. A 2000-es évek elejére a megbékélési folyamatok elindultak, aminek következtében széles körű amnesztiaprogramokat vezettek be valamennyi érintett fél esetében, jelentős mértékben hozzájárulva – a fennálló hatalmi rendszer megszilárdítása mellett – a béke megteremtéséhez is az országban. A polgárháború vonatkozásában az algériaiak megosztott felelősségről beszélnek, a radikálisokat és a kormányzatot éppúgy felelősnek tartják a történelemért. Úgy vélik, elárulták őket, s a politikai nyitás áldozatai kizárólag az algériai emberek voltak.⁵²

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bonner, Bissie K. (2010): „One and Done” or „Long Run” Democracy? *The Rhetoric and Behavior of Algeria's Front Islamique du Salut, 1989–1992*. [online], History Senior Honors Seminar, Georgetown University.

⁴⁹ Toft et al. 2011: 168.

⁵⁰ Zeraouia 2020: 31.

⁵¹ Bonner 2010: 17–18.

⁵² Zeraouia 2020: 30.

- DeRouen Jr., Karl – Heo, Uk szerk. (2007): *Civil Wars of The World. Major Conflicts since World War II*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO.
- Henne, Peter S. – Klocek, Jason (2019): Taming the Gods: How Religious Conflict Shapes State Repression. *Journal of Conflict Resolution*, 63(1), 112–138. Online: <https://doi.org/10.1177/0022002717728104>
- Kiss-Gálfalvi Tamás (2015): Algéria 2011 után. Lehetőségek és ígéretek között. *Külgügyi Szemle*, 14(2), 63–77.
- Petruska Ferenc – Ujházi Lóránd szerk. (2021): *Vallás és biztonság kapcsolatának egyes kérdéseiről*. Budapest: Ludovika.
- Philpott, Daniel (2007): [Explaining the Political Ambivalence of Religion](https://doi.org/10.1017/S0003055407070372). [online], *American Political Science Review*, 101(3), 505–525. Online: <https://doi.org/10.1017/S0003055407070372>
- Rostoványi Zsolt (2020): *Az iszlám és a 21. század*. Budapest: L'Harmattan.
- Stapleton, Timothy (2018): *Africa: War and Conflict in the Twentieth Century*. London – New York: Routledge Taylor & Francis Group. Online: <https://doi.org/10.4324/9781351104685>
- Tálas Péter (1995): *Algéria: a „titkos háború”*. [online], *Beszélő*, 7(13). Forrás: Beszélő Online [2024. 04. 24.].
- Toft, Monica Duffy – Philpott, Daniel – Shah, Samuel (2011): *God's Century*. New York – London: W.W. Norton & Company.
- Zeraoulia, Faouzia (2020): The Memory of the Civil War in Algeria: Lessons from the Past with Reference to the Algerian Hirak. *Contemporary Review of the Middle East*, 7(1), 25–53. Online: <https://doi.org/10.1177/2347798919889781>